Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2025. Т. 52. С. 163-172

Modern Historical and Political Issues. 2025. Vol. 52. pp. 163-172

УДК: 94(477):930.2 https://doi.org/10.31861/mhpi2025.52.163-172

Михайло Журба[1], Дмитро Трейтяк[2]

Сучасна концепція дослідження етнічних меншин в Україні

Мета роботи полягає у комплексному аналізі сучасних концепцій дослідження етнічних меншин в Україні та визначенні їх основних методологічних підходів. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні принципів історизму, системності та об'єктивності. Під час дослідження використовувалися загальнонаукові методи та профільні методи історичної науки – хронологічний, типологічний, порівняльно-історичний; метод конкретно-історіографічного аналізу та синтезу. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні сучасних концепцій дослідження етнічних меншини, які проживають на території України. Висновки: Сучасна концепція дослідження етнічних меншин в Україні формується на перетині міждисциплінарних підходів, включаючи історію, соціологію, етнологію, політологію та правознавство. Увага приділяється теоретичним засадам вивчення етнічної ідентичності, культурної спадщини та інтеграції етнічних спільнот у суспільно-політичний простір України. Висновки щодо сучасної концепції дослідження етнічних меншин в Україні свідчать про значний прогрес в осмисленні зазначеної проблематики. Основні методологічні підходи, що використовуються у дослідженнях, характеризують стрімкий розвиток аналітичних технік, що сприяє більш глибокому розумінню взаємозв'язків між етнічними групами та суспільством у цілому. Впровадження цих концепцій у наукову практику в Україні сприяє не лише академічному розвитку, а й формуванню конструктивної діалогової платформи для спільного розв'язання етнокультурних питань у мультиетнічному суспільстві. У сучасній історіографії дослідження етнічних меншин суттєво збагатилася комплексними підходами. Це дало змогу розширити проблемне поле досліджень та глибше з'ясувати проблему етнічної ідентичності, соціокультурної інтеграції, мовної політики, правового статусу меншин, міжетнічних комунікацій та регіональних особливостей етнічного розмаїття. Важливим аспектом сучасних наукових пошуків є також вивчення трансформацій етнічних меншин протягом різних історичних періодів під впливом різноаспектних чинників, які мали місце протягом історичного розвитку нашої країни.

Ключові слова: історичні концепції, національна меншина, етнічна спільнота, методологія, історія, міждисциплінарні дослідження.

Mykhailo Zhurba[1], Dmytro Treitiak[2]

Modern Concept of Research on Ethnic Minorities in Ukraine

The purpose of the work is to comprehensively analyze modern concepts of studying ethnic minorities in Ukraine and determine their main methodological approaches. The research methodology is based on a combination of the principles of historicism, systematics and objectivity. During the re-

[1] Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та археології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна.
Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History and Archaeology, Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine.
E-mail: m.a.zhurba@npu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0001-9691-8913.

[2] Доктор філософії, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, Україна.
Doctor of Philosophy, Senior Researcher, Department of National-Patriotic Education, Institute of Educational Problems, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine.
E-mail: stevandthree@gmail.com; https://orcid.org/0000-0003-3909-5062.

© 2025 Mykhailo Zhurba, Dmytro Treitiak. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

search, general scientific methods and profile methods of historical science were used – chronological, typological, comparative-historical; the method of specific historiographic analysis and synthesis. The scientific novelty of the research lies in determining modern concepts of studying ethnic minorities living in the territory of Ukraine. Conclusions: The modern concept of studying ethnic minorities in Ukraine is formed at the intersection of interdisciplinary approaches, including history, sociology, ethnology, political science and law. Attention is paid to the theoretical foundations of studying ethnic identity, cultural heritage and integration of ethnic communities into the socio-political space of Ukraine. The conclusions on the modern concept of ethnic minority research in Ukraine indicate significant progress in understanding the above-mentioned issues. The main methodological approaches used in the research characterize the rapid development of analytical techniques, which contributes to a deeper understanding of the relationships between ethnic groups and society as a whole. The introduction of these concepts into scientific practice in Ukraine contributes not only to academic development, but also to the formation of a constructive dialogue platform for joint solutions to ethnocultural issues in a multiethnic society. In modern historiography, the study of ethnic minorities has been significantly enriched with comprehensive approaches. This has made it possible to expand the problem field of research and to more deeply clarify the problem of ethnic identity, socio-cultural integration, language policy, legal status of minorities, interethnic communications and regional features of ethnic diversity. An important aspect of modern scientific research is also the study of the transformations of ethnic minorities during different historical periods under the influence of various factors that took place during the historical development of our country.

Keywords: historical concepts, national minority, ethnic community, methodology, history, interdisciplinary research.

Постановка проблеми дослідження. У сучасному світі, що характеризується активними процесами глобалізації та зростанням міжкультурних взаємодій, питання дослідження етнічних меншин набуває особливої актуальності. Україна, будучи багатонаціональною державою з багатою історичною та культурною спадщиною, стикається з численними викликами, пов'язаними із забезпеченням гармонійного співіснування різних етнічних спільнот. Розуміння специфіки їхніх соціокультурних особливостей, адаптації в умовах сучасного суспільства, а також інтеграції в національний простір є важливими завданнями для дослідників, політиків і соціуму.

Дослідження етнічних меншин, які проживають на території України, становлять вагому частину досліджень української історичної реальності. Вивчення етноменшин доповнює курси загальної історії України, дозволяє проаналізувати вплив представників етнічних груп на формування етнічної структури суспільства, дослідити участь меншин у різних сферах суспільно-політичного життя, виявити унікальність окремих відтинків історії української держави та поглибити розуміння історичного розвитку країни загалом. Останнім часом цей напрям отримав новий розвиток і почав розглядатися більше предметно, збагатившись новими методами та підходами до вивчення зазначеної проблематики. Зважаючи на формування нових концепцій дослідження етноменшин України ця тема потребує більш повного осмислення. Сучасна наука активно збагачується міждисциплінарними підходами та новітніми методиками аналізу соціокультурних процесів. Поєднання історичних, соціологічних, антропологічних, політологічних та правових досліджень дозволяє комплексно вивчати етнічні меншини, їхню ідентичність, інтеграцію в суспільство та взаємодію з державними інститутами. У зв'язку з цим виникає необхідність формування сучасної концепції дослідження етнічних меншин в Україні, яка б враховувала глобальні тенденції, історичний досвід та сучасні виклики, що стоять перед історичною наукою. Такий підхід сприятиме глибшому розумінню етнічних процесів та розробці ефективних стратегій державної етнополітики, спрямованої на збереження культурного розмаїття та гармонізацію міжетнічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію дослідження етнічних меншин України можна умовно поділити на три періоди: давню історіографію, історіографію радянського періоду та сучасну українську історіографію. Проте, такий поділ є надто узагальненим і не рівномірним, оскільки визначені періоди відрізняються один від одного різним рівнем детальності досліджень, методологією та політичною упередженістю.

Починаючи з 1991 року вивченню історії етнічних меншин приділялося усе більше уваги, оскільки українська історична наука нарешті отримала вільний простір для розвитку без цен-

зурних та ідеологічних обмежень. Дослідження історії етнічних меншин зайняли помітне місце у структурі української історіографії; почали розвиватися краєзнавчі дослідження, створюватися спеціальні дослідницькі підрозділи у складі НАНУ.

Різні аспекти життя етноменшин в Україні вивчали у своїх дослідженнях такі науковці як О. Рафальський[3], В. Наулко[4], М. Журба[5], Г. Васильчук, О. Калакура[6], І. Ващенко, Г. Ефіменко. Вагомий внесок у дослідження етнічних меншин на території України зробила Л. Якубова[7]. Вона є автором понад 80 наукових праць, присвячених різним аспектам життя етнічних меншини, що включає історіографію, аналіз джерельної бази, методологію вивчення історії етнічних меншин.

Окрім загальних досліджень, історія етноспільнот України періодично висвітлюється у історичних та суспільно-політичних виданнях, таких як «Український історичний журнал», «Вісник інституту сходознавства», «Вісник аграрної історії» та інші. Своєрідними дороговказами в історичний бібліографії можуть слугувати тематичні покажчики, що презентують літературу за певні проміжки часу («Болгари в Україні» (2000), «Турки в Україні» (1997), «Євреї в Україні», «Греки в Україні», «Національні меншини в Україні: Інформаційно-бібліографічний покажчик» (2003)).

Історіографія дослідження національних меншин в Україні постійно оновлюється та доповнюється новими працями. У 1996 році світ побачило видання «Етнічний довідник. Ч. 2. Етнічні меншини в Україні» (К.: Фенікс, 1996). Ще одним внеском до історіографії стало колективне видання «Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність», видане під редакцією В. Наулко. Докладний аналіз історії національних меншин в Україні було здійснено О. Рафальським у монографії «Національні меншини України у ХХ ст.: Історіографічний нарис» (2000). Крім цього, розширюють бібліографію такі видання як «Етнічні спільноти України» (К.: Фенікс, 2001).

Однією з перших спроб здійснити системний аналіз становища національних меншин, що проживали на території України, стало дослідження «Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект», підготовлене Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України у 2000 році. Значний внесок у розвиток етнологічних студій зробив В. Наулко, чиї наукові розвідки, здійснені в 1960–1980-х роках, висвітлювали питання національного складу населення України крізь призму статистичних, демографічних, історичних та культурологічних підходів. Його дослідження, присвячені окремим національним меншинам України (зокрема естонцям, угорцям, болгарам, молдаванам, євреям, чехам, словакам, грекам), залишаються вагомим підґрунтям для подальших наукових пошуків. Напрацьовані В. Наулко методологічні підходи та концептуальні засади стали одним із ключових орієнтирів для етнополітологів, істориків, соціологів і статистиків незалежної України у процесі модернізації дослідницьких методів та інструментарію.

Мета статті. Метою даного дослідження є комплексний аналіз сучасних підходів до вивчення етнічних меншин в Україні, визначення їхніх основних методологічних засад та виявлення особливостей міждисциплінарного підходу в цій сфері. Дослідження спрямоване на систематизацію існуючих концепцій, оцінку ефективності застосовуваних методів та обґрунтування необхідності розробки сучасної концепції дослідження етнічних меншин, що враховуватиме історичні, соціокультурні, політичні та правові аспекти їхнього розвитку. Результати роботи дозволять поглибити наукове розуміння етнічних процесів в Україні та сприятимуть вдосконаленню підходів до аналізу та регулювання міжетнічних відносин у контексті глобалізаційних викликів і суспільних трансформацій.

---

[3] Рафальський О. О. (2020). *Національні меншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис*. Полюс, Київ. 447 с.

[4] Наулко В. І. (2008). Етнічна ідентифікація і статистичний облік України. Наукові записки. *Збірник праць молодих вчених та аспірантів*, № 15. С. 10-15.

[5] Журба М. А. (2002). *Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.)*. Науковий світ, Київ. 499 с.

[6] Котигоренко В. О. (керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В., Панчук М. І. (2020). *Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть: стан і проблеми дослідження.* ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 624 с.

[7] Якубова Л. (2011). *Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу*. Інститут історії України, Київ. 339 с.

Виклад основного матеріалу. Після здобуття Україною незалежності розпочався стрімкий етап розвитку досліджень етноменшин. Протягом 1990-х років відбувалося накопичення фактажу в історіографії, а починаючи з 2000-х розпочалося формування новітніх концепцій дослідження. Соціально-політичні перетворення в українському суспільстві сприяли зростанню інтересу до вивчення історії різних етносів, які проживають на території країни, дослідження етноспільнот стали проводитися за багатьма векторанми, включаючи цивілізаційну компаративістику, дослідження повсякденності, вивчення ментальності та соціокультурних змін упродовж певних історичних проміжків[8].

Докорінні суспільно-політичні перетворення, зокрема, відновлення державності України, надали поштовх впровадженню нових теоретико-методологічних підходів наукової спільноти до вивчення комплексу проблем пов'язаних з дослідження етнічних меншин. У вітчизняній науці виділилося декілька напрямків досліджень різних аспектів життя і функціонування етнічних меншин, зокрема такі як теоретико-методологічні засади вітчизняної етнополітології, етнодержавознавство, етносоціологія, політико-правові основи державотворення і правовий вимір становища етнічних меншин[9].

Низка наукових міжнародних заходів, присвячених проблемам теоретичної історії, пройшла під знаком застереження, що будь-яка типологія суспільного розвитку, яка є аксіоматичною при глобальній історії, може знизити рівень інтелектуальної творчості історика. Разом з тим представники ряду історичних шкіл нині провадять пошуки способу інтегрального підходу до історії. До цього залучаються різні теоретичні доктрини – від психоаналізу до цивілізаційно-культурних інтерпретацій. При цьому вчені усвідомлюють політико-ідеологічну залежність синтетичних побудов всесвітньої історії, багатоманітність проявів якої дуже важко підігнати під певні стандарти. Холістичне бачення минулого, за твердженням багатьох істориків, відбиває насамперед соціально-культурний чи соціально-політичний кути зору кожного конкретного дослідника на історичний процес[10].

Дослідження трансформацій етнічних меншин в Україні охоплює широкий спектр історичних періодів та обставин, що визначали їхній розвиток, демографічні зміни та культурну еволюцію. Вплив політичних режимів, колонізаційних процесів, воєнних конфліктів, соціально-економічних трансформацій і міграційних рухів суттєво змінював етнічний ландшафт країни. Особлива увага приділяється аналізу державної політики щодо етнічних спільнот у різні історичні епохи – від імперських стратегій асиміляції та депортацій до радянської національної політики та сучасних демократичних підходів до збереження етнокультурного різноманіття. Вивчення цих процесів дозволяє не лише простежити історичні траєкторії розвитку етнічних груп, а й оцінити їхній вплив на сучасні міжетнічні відносини та механізми збереження культурної спадщини в умовах національної держави[11].

На сьогодні українські дослідники опрацьовують складні теоретичні та практичні питання та застосовують модерні методи та підходи для дослідження різних аспектів історії етноменшин на території України. Сучасні дослідження дозволяють сформувати уявлення щодо динаміки присутності окремих етнічних груп на території України та відтворити специфіку розвитку різних аспектів життя етноменшин та висвітлити особливості взаємин етнічних меншин між собою та з українським титульним етносом[12].

Дослідження етнічних меншин в Україні є актуальним у зв'язку з поліетнічною структурою українського суспільства та необхідністю комплексного вивчення історичного досвіду різних етносів. Крім того, дослідження етнічних меншин вписуються у загальний контекст гуманітарних наук, дозволяючи розглядати людину як активного учасника суспільних процесів та аналізувати спільні трагедії в умовах тоталітарних режимів.

---

[8] Трейтяк, Д. В. (2024). *Повсякденне життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки XX століття*, Дис. доктора філософії, Український державний університет імені М.Драгоманова.

[9] Котигоренко В. О. (керівник) (2020). *Вказ. пр.*

[10] Журба М. А. (2002). *Вказ. пр.*

[11] Маєвський О. (2021). Етнічні меншини України 20–30-х років XX століття в радянському інформаційному та візуальному просторі (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 23 грудня 2020 р.). *Вісник Національної академії наук України*, № 1. С. 62-71.

[12] Грищенко Ю. (2018). *Болгари в Україні 1920-х – 1930-х рр.: між національними проектами влади й реаліями життя*. (Відп. ред. Я. В. Верменич). НАН України. Інститут історії України.

На сучасному етапі вивчення етноменшин тематика досліджень охоплює широкий діапазон науковий пошуків. Проводяться спеціальні дослідження, присвячені історії окремих етнічних груп, що проживають на території України, дослідження які розкривають окремі періоди в історії етноменшин, наукові пошуки в певних аспектах життєдіяльності меншини, присвячені культурним, політичним, соціальним аспектам, персоналіям, ролі етноменшин в історії регіонів або міст. Варто зазначити про значний доробок у дослідженнях життя етнічних меншин в контексті вивчення трансформацій періоду тоталітарної більшовицької диктатури[13].

Дослідження повсякденного життя етнічних меншин України деталізують соціокультурний ландшафт країни і значно розширюють теоретичні підходи до вивчення етноспільнот загалом. Вивчення повсякденності дозволяє простежити, яким чином етнічні спільноти зберігають власні традиції та активно інтегрують елементи глобалізованої культури, створюючи унікальні форми побутових практик. Ці дослідження виходять за межі формального опису побуту, ритуалів або свят, заглиблюючись у дослідження структур повсякденного життя: соціальних відносин у межах громад, практик виховання, моделей споживання, професійної діяльності, побутових звичок та комунікативних стратегій. Такий підхід дозволяє наблизитися до розуміння реальних умов життя етнічних меншин, що, у свою чергу, збагачує концепцію дослідження меншин не як статичної категорії, а як динамічного процесу.

Аналіз повсякденного життя етнічних меншин в Україні також висвітлює складну взаємодію між індивідуальними та колективними ідентичностями у контексті соціальних трансформацій. Він дозволяє виявити механізми, завдяки яким етнічні меншини адаптуються до змін у суспільно-політичному середовищі, водночас зберігаючи свою самобутність. Такі дослідження дають змогу простежити, яким чином етнічні спільноти поєднують культурну спадщину з новими викликами, формуючи тим самим нові соціокультурні реальності. Вивчення повсякденного життя етнічних меншин на території України суттєво збагатило концепції дослідження етноспільнот, розширивши їх фокус із суто етнографічного опису до глибинного аналізу соціальної взаємодії, ментальності та культурної динаміки у повсякденних практиках. Це дозволяє відслідковувати процеси їх трансформації та взаємодії з більшістю суспільства, що особливо важливо в умовах багатонаціональної України[14].

Історія національних меншин розглядається також у контексті історії етносів різних міст або як складова соціальної, економічної, культурної або політичної історії України. Про значущість і популярність досліджень етноменшин свідчить інтеграції історії етносів, що населяють Україну до загальних історичних робіт, які приділяють спеціальну увагу зазначеній проблематиці[15].

У сучасній історичній науці спостерігається помітне розширення напрямів досліджень етнічних меншин, серед яких особливе місце займають регіональні дослідження. Ними займаються окрім істориків також і наукові регіональні осередки та історико-краєзнавчі товариства Ці наукові пошуки орієнтовані на поглиблене вивчення особливостей етнокультурного розвитку меншин у конкретних регіонах, що дозволяє деталізувати етнічну карту України та виявляти специфічні тенденції у взаємодії етнічних спільнот із соціокультурним середовищем. Регіональні дослідження вносять важливий внесок у збагачення загальної картини етнічної історії України, розкриваючи локальні особливості, зокрема в контексті сучасних викликів, таких як міграція, глобалізація та зміни у політиці культурної пам’яті. Вони забезпечують емпіричну базу для міждисциплінарних студій, а також сприяють формуванню науково обґрунтованих рекомендацій для підтримки етнічного розмаїття в Україні[16].

---

[13] Журба М. А., Жолоб М. П. (2019). *Піднесене і земне: релігійні громади етнічних меншин в умовах комуністичного режиму в Україні (20 – 30-і рр. XX ст.)*. ТОВ «Твори», Вінниця. 308 с.

[14] Трейтяк Д.В. (2022). Сучасна концепція дослідження повсякденного життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки XX століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університеті ім. І. Франка*. № 55. С. 4-10.

[15] Магочій П.-Р. (2012). *Україна: історія її земель та народів*. Вид-во В. Падяка, Ужгород. 794 с.

[16] Новікова Л. В. (2018). *Історія етнічних (національних) меншин в Україні: курс лекцій з вибіркового курсу для студентів. Змістовий модуль І. Загальна частина*. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса. 214 с.

Під час дослідження етнічних меншин, в сучасній українській історіографії використовуються такі терміни як: «національні меншини», «етнічні меншини», «етнічні групи». У сучасній історичній науці можна простежити певну тенденцію, відповідно до якої поняття «національна меншина» та «етнічна меншина» можуть ототожнюватися, або ж поняття «етнічна меншина» вживається у більш широкому розумінні[17]. На сьогодні саме на такому варіанті часто зупиняються українські науковці, включаючи у термін «етнічні меншини» всі типи етнічних спільнот у різні хронологічні періоди, при цьому цей термін використовується також і для того, щоб охарактеризувати етнічні групи з невизначеним правовим статусом, якщо вони мають інше правове самоусвідомлення[18].

У процесі інтеграції української науки до світового наукового простору відбувалося оновлення та урізноманітнення методологічних дослідницьких процедур, з'являлися нові напрямки та предмети досліджень. Подібні тенденції не оминули і дослідження етноменшин. Останніми роками до наукового обігу було привнесено чимало мікроісторій із життя представників етнічних спільнот у межах певного географічного ареалу.

Акумуляція емпіричних даних на мікро- та мезо- рівнях, а також осмислення історії національних меншин в Україні поступово створили підґрунтя для переходу до регіонального рівня досліджень. Важливу роль у цьому процесі відіграли систематизація і систематизація джерельної бази та напрацювання вітчизняної історіографії щодо життя національних меншин у XX столітті. Сучасна українська історіографія зосереджує увагу не лише на створенні узагальненого та послідовного бачення етнополітичного розвитку народів України, а і на детальному вивченні особливостей функціонування національних меншин на мезорівні, що є необхідним етапом для подальшого комплексного аналізу на макрорівні[19].

Сучасний розвиток етнополітології, історії, етнології та інших гуманітарних дисциплін характеризується низкою ключових тенденцій:

Теоретико-методологічні дослідження у сфері етнополітики. Активно розробляється категоріальний апарат, який сприяє його уніфікації відповідно до міжнародних стандартів етнології та правових норм. Вітчизняна наукова спільнота активно інтегрує зарубіжні концепції, критично їх осмислюючи та адаптуючи до українського контексту. Значний внесок у цю сферу зробили такі дослідники, як В. Євтух, Л. Нагорна, М. Журба, Л. Якубова, О. Котигоренко, О. Кресіна, І. Курас, Ю. Левенець, О. Майборода, М. Панчук, В. Трощинський, Л. Шкляр та інші. Важливим напрямом є також розроблення концептуальних засад національної політики України, що враховує історичні, соціальні та політичні фактори.

Опрацювання архівних документів та джерельного матеріалу. Ведеться активна робота з підготовки та публікації архівних матеріалів, довідкової літератури (словників, енциклопедій), присвячених історії національних меншин в Україні. Особливу увагу приділено періоду кінця XIX – початку XX століття, що є критично важливим для розуміння сучасних етнополітичних процесів[20].

Структуризація етнонаціональної історії України. Одним із ключових напрямів є формування інклюзивного підходу до історії етнічних спільнот, що враховує як історичну спадщину, так і її вплив на сучасні етнополітичні процеси на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Унікальними залишаються перші комплексні дослідження історії національних меншин, здійснені науковими колективами Інституту політичних і етнонаціональних досліджень та Інституту історії України НАН України, що заклали основу для подальших наукових розвідок у цій галузі [21].

Становлення поняття «етнічні меншини» відбувалося у контексті формування модерних націй упродовж XIX–XX століття. Одним із ключових етапів його розвитку стало визначення, запропоноване у 1977 році Спеціальним доповідачем Підкомісії ООН з питань попередження дискримінації та захисту національних меншин Ф. Капоторті. Він визначав меншину як групу, чисельність якої є меншою порівняно з основною частиною населення держави, яка не займає

[17] Якубова Л. (2011). *Вказ. пр.*
[18] Новікова Л. В. (2018). *Вказ. пр.*
[19] Котигоренко В. О. (керівник) (2020). *Вказ. пр.*
[20] Там само.
[21] Андріяш В. І. (2013). *Державна етнополітика України в умовах глобалізації*. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв. 328 с.

домінуючого положення та характеризується етнічними, релігійними або мовними особливостями, відмінними від решти населення. Важливою ознакою меншини є почуття солідарності серед її членів, спрямоване на збереження власної культурної ідентичності [22].

На національному рівні поняття національних меншин закріплене в Законі України «Про національні меншини України» від 25 червня 1992 року, де визначено, що національні меншини – це групи громадян України, які не є етнічними українцями, але мають спільне національне самоусвідомлення та відчуття належності до спільноти[23].

Сучасна дослідниця етнічних меншин Л. Якубова пропонує розширене визначення терміна «національна меншина». Вона вважає, що це – сукупність осіб некорінного етнічного походження, які проживають у середовищі, відмінному від їхнього історичного етнічного ареалу. Національна меншина об'єднує громадян держави, які не відіграють провідної ролі у суспільстві, що зумовлює необхідність забезпечення їхніх політичних прав і юридичного захисту. Попри меншу чисельність у порівнянні з іншими етнічними групами, національні меншини можуть мати достатній вплив на політичні та соціальні процеси у регіонах їхнього проживання. Крім того, Л. Якубова наголошує на важливому розмежуванні понять «національна меншина» та «етнічна група»: перше поняття ґрунтується на суб'єктивному самоусвідомленні спільноти, тоді як друге визначається об'єктивними етнічними характеристиками[24].

У вивченні історичних процесів серед національних меншин особливе місце займають дослідження їхньої ментальності. Саме через складність цього напрямку ми спостерігаємо більше десяти різних тлумачень поняття «менталітет». Ментальність характеризує глибинні феномени людської психіки (як в окремих індивідів, так і в цілих етносів) та визначає способи самосприйняття та відношення до оточуючого світу, матеріального та духовного.

У сучасній антропології, соціальній психології та історіографії термін «менталітет» використовується для опису способу мислення, розумових процесів суспільства в цілому або його окремих груп. Слід відзначити, що поняття «менталітет» досить часто ототожнюють з поняттям «національний характер». Проте під національним характером розуміють ті чи інші психологічні особливості, які відрізняють один народ від іншого. Ментальність, відображаючи світогляд національних меншин, виражається через їхні цінності, установки та способи сприйняття й інтерпретації світу, а також через їхні практичні відносини з природним та соціальним середовищем. Відмінності у менталітеті різних етнічних меншини дозволяють порівняти наскільки по різному вони сприймають та усвідомлюють свої права, звичаї, місце в історії та у сучасній структурі світобудови, уявлення про матеріальні та культурні блага[25].

Світосприйняття будь-якого народу значною мірою формується під впливом географічного середовища, яке визначає особливості його ментальності та світогляду. Кожна етнічна спільнота розвивається в унікальних природних умовах, де рельєф, клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ формують основу господарської діяльності, традицій та способів життя. Проте, географічний простір слід розглядати не лише як сукупність природних умов, а і як специфічний культурний ландшафт — адже територія народу ніколи не існує у вакуумі. Вона оточена іншими етносами, культурами та політичними впливами, все це неминуче позначається на світосприйнятті мешканців цієї території.

У вузькому сенсі географічний простір впливає на внутрішню структуру культури, визначаючи характерні ціннісні орієнтири та соціальні норми. Україна, розташована на перехресті шляхів між Заходом і Сходом, упродовж століть відчувала як тиск, так і культурний вплив сусідніх цивілізацій. Геополітична відкритість та відсутність природних бар'єрів робили українські землі вразливими до вторгнень і зовнішніх загроз. Водночас ця «межовість» сприяла формуванню багатошарової ідентичності, в якій переплiталися як елементи власної культурної спадщини, так і впливи інших народів. Саме ця геополітична специфіка накладала відбиток на світогляд і ментальність національних меншин, які проживали на території

[22] Гусєв О., Котилко Я. (2023). Характеристика поняття «національні меншини (спільноти) України». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, № 2. С. 40-47.

[23] Верховна Рада України (2023). Закон України Про національні меншини (спільноти) України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 46, с. 114, доступно за: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text (Дата звернення 30 серпня 2025).

[24] Якубова Л. (2011). *Вказ. пр.*

[25] Наулко В. І. (2008). Вказ. пр. С. 10-15.

України, визначаючи їхнє ставлення до власної історії, прав та місця в структурі світового порядку[26].

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що сучасна концепція вивчення етнічних меншин в Україні ґрунтується на багатовимірному підході, який охоплює історичний, соціальний, культурний та ментальний аспекти буття етнічних спільнот. Актуальність осмислення теми етнічних меншин зумовлена не лише багатонаціональним складом українського суспільства, але й постійною взаємодією культур, які формувалася впродовж тривалого історичного періоду. Розуміння етнічних меншин як невід'ємної складової соціокультурного ландшафту України дозволяє глибше простежити механізми міжетнічної комунікації, збереження і трансформації культурної спадщини, а також вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток етнічної ідентичності.

У процесі дослідження було встановлено, що поняття «етнічна меншина» зазнало еволюційних змін у науковій думці. Від початкового розуміння етноменшин як груп із відмінними етнокультурними характеристиками до сучасного трактування, яке враховує політичні, соціальні та культурні складники, що визначають специфіку самоідентифікації та суспільної взаємодії етнічних груп. Важливим є те, що сучасні дослідники розглядають етнічні меншини не як замкнені спільноти, а як динамічні утворення, що перебувають у постійному діалозі з домінантною культурою та іншими етносами.

Окрему увагу в роботі було приділено проблемі методологічного осмислення досліджень етнічних меншин. Аналіз показав, що відсутність універсального методологічного підходу ускладнює процес узагальнення отриманих результатів і призводить до фрагментарності у вивченні історії та культури етноменшин. Водночас використання міждисциплінарного інструментарію, що поєднує методи історичної компаративістики, соціальної антропології, культурології та соціології, сприяє комплексному аналізу життєдіяльності етнічних меншин та їхньої адаптації до соціально-економічних і політичних умов.

Значний внесок у розвиток сучасної концепції вивчення етнічних меншин зробили новітні підходи в історіографії. Дослідники дедалі частіше звертаються до мікроісторичних методів, дослідження повсякденного життя, аналізу ментальних структур і соціокультурних змін у конкретні історичні періоди. Це дозволяє відійти від спрощених узагальнень і глибше розкрити специфіку внутрішнього життя етнічних спільнот, їхніх світоглядних орієнтацій та адаптаційних стратегій у різних соціальних умовах. Узагальнені праці з історії етнічних меншин дозволяють створити ширшу картину соціально-політичної та культурної інтеграції етнічних груп у загальнонаціональний простір, а також простежити тяглість і переривчастість цих процесів у різні історичні періоди.

Важливим напрямком у дослідженні етнічних меншин є цивілізаційна компаративістика, що дозволяє зіставити досвід розвитку етнічних меншин України з аналогічними процесами в інших державах. Такий підхід дозволяє виявити спільні закономірності, визначити особливості адаптації етнічних меншин у поліетнічних суспільствах і сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо ефективної політики інтеграції та міжетнічної взаємодії.

Дослідження повсякденного життя етнічних меншин розкриває механізми їхньої соціалізації, особливості господарської діяльності, традиції та звичаї, що зберігаються і трансформуються під впливом глобалізаційних процесів. Аналіз ментальності етнічних меншин дозволяє зрозуміти глибинні психоетнічні установки, способи сприйняття світу та специфіку міжетнічних контактів. Особливо важливим є вивчення соціокультурних змін в етнічних спільнотах у контексті суспільно-політичних трансформацій певної історичної доби, що дає змогу простежити як внутрішні механізми адаптації етнічних меншин, так і їхню взаємодію із зовнішнім середовищем.

Таким чином, сучасна концепція дослідження етнічних меншин в Україні базується на синтезі історичних, соціальних, культурних і ментальних підходів. Вивчення етнічних меншин у контексті цивілізаційної компаративістики, аналізу повсякденного життя та ментальності дозволяє не лише глибше зрозуміти специфіку етнічної ідентичності, а й виробити науково обґрунтовані підходи до забезпечення гармонійного розвитку поліетнічного суспільства України.

[26] Котигоренко В. О. (керівник) (2020). *Вказ. пр.*

Список джерел

1. Андріяш В. І. (2013). *Державна етнополітика України в умовах глобалізації*. Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, Миколаїв. 328 с.
2. Верховна Рада України (2023). Закон України Про національні меншини (спільноти) України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 46, с. 114, доступно за: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text (Дата звернення 30 серпня 2025).
3. Грищенко Ю. (2018). *Болгари в Україні 1920-х – 1930-х рр.: між національними проектами влади й реаліями життя*. (Відп. ред. Я. В. Верменич). НАН України. Інститут історії України.
4. Гусєв О., Котилко Я. (2023). Характеристика поняття «національні меншини (спільноти) України». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, № 2. С. 40-47.
5. Журба М. А. (2002). *Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. XX ст.)*. Науковий світ, Київ. 499 с.
6. Журба М. А., Жолоб М. П. (2019). *Піднесене і земне: релігійні громади етнічних меншин в умовах комуністичного режиму в Україні (20 – 30-і рр. XX ст.)*. ТОВ «Твори», Вінниця. 308 с.
7. Котигоренко В. О. (керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В., Панчук М. І. (2020). *Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження.* ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 624 с.
8. Маґочій П.-Р. (2012). *Україна: історія її земель та народів*. Вид-во В. Падяка, Ужгород. 794 с.
9. Маєвський О. (2021). Етнічні меншини України 20–30-х років XX століття в радянському інформаційному та візуальному просторі (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 23 грудня 2020 р.). *Вісник Національної академії наук України*, № 1. С. 62-71.
10. Наулко В. І. (2008). Етнічна ідентифікація і статистичний облік України. Наукові записки. *Збірник праць молодих вчених та аспірантів*, № 15. С. 10-15.
11. Новікова Л. В. (2018). *Історія етнічних (національних) меншин в Україні: курс лекцій з вибіркового курсу для студентів. Змістовий модуль І. Загальна частина*. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса. 214 с.
12. Рафальський О. О. (2020). *Національні меншини України у XX столітті: Історіографічний нарис*. Полюс, Київ. 447 с.
13. Трейтяк Д.В. (2022). Сучасна концепція дослідження повсякденного життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки XX століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університеті ім. І. Франка*. № 55. С. 4-10.
14. Трейтяк, Д. В. (2024). *Повсякденне життя грецької етнічної меншини в Україні в 20-30-ті роки XX століття*, Дис. доктора філософії, Український державний університет імені М.Драгоманова.
15. Якубова Л. (2011). *Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу*. Інститут історії України, Київ. 339 с.

References

1. Andriiash, V. (2013). *Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [*State ethno-policy of Ukraine in the context of globalization*]. Petro Mohyla ChDU Publishing House. [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2023). Zakon Ukrainy Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 46, c. 114, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text (Accessed 30 August 2025). [in Ukrainian].
3. Hryshchenko, Yu. (2018). *Bolhary v Ukraini 1920-kh – 1930-kh rr.: mizh natsionalnymy proektamy vlady y realiiamy zhyttia* [*Bulgarians in Ukraine in the 1920s – 1930s: between national projects of power and realities of life*] NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. [in Ukrainian].

4. Husiev, O., Kotylko, Ya. (2023). Kharakterystyka poniattia «natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy» [Characteristics of the concept of «national minorities (communities) of Ukraine»]. *Scholarly notes of V.I. Vernadsky TNU. Series: Public management and administration*, 2, 40-47. [in Ukrainian].

5. Zhurba M. A. (2002). Etnonatsional′ni ta mizhnarodni aspekty diyal′nosti hromads′kykh ob″yednan′ ukrayins′koho sela (20-30 rr. XX st.). [*Ethno-national and international aspects of the activities of public associations of Ukrainian villages (20-30s of the 20th century)*]. Naukovyi svit, Kyiv. 499 p. [in Ukrainian].

6. Zhurba, M., & Zholob, M. (2019). Pidnesene i zemne: relihiini hromady etnichnykh menshyn v umovakh komunistychnoho rezhymu v Ukraini (20-30-i rr. XX st.) [Sublime and earthly: religious communities of ethnic minorities under the communist regime in Ukraine (20-30s of the 20th century)]. LLC "Tvory". [in Ukrainian].

7. Kotyhorenko, V. (kerivnyk), Kalakura, O., Kovach, L., Kotsur, V., Kochan, N., Liashenko, O., Nikolaiets, Yu., Novorodovskyi, V., Panchuk, M. (2020) *Natsionalni menshyny Ukrainy v politychnykh protsesakh XX – XXI stolit: stan i problemy doslidzhennia* [*National minorities of Ukraine in political processes of the 20th – 21st centuries: state and problems of research*]. I. F. Kuras Institute of Political and Economic Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine. 624 p. [in Ukrainian].

8. Magochii, P. (2012). *Ukraina: istoriia yii zemel ta narodiv* [*Ukraine: history of its lands and peoples*]. V. Padyaka Publishing House. [in Ukrainian].

9. Maievskyi, O. (2021). Etnichni menshyny Ukrainy 20–30-kh rokiv XX stolittia v radianskomu informatsiinomu ta vizualnomu prostori (za materialamy naukovoho povidomlennia na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 23 hrudnia 2020 r.) [Ethnic minorities of Ukraine in the 20s–30s of the 20th century in the Soviet information and visual space (based on the materials of the scientific report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine on December 23, 2020)]. Visnyk *Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 1, 62-71. [in Ukrainian].

10. Naulko, V. (2008). Etnichna identyfikatsiia i statystychnyi oblik Ukrainy [Ethnic identification and statistical accounting of Ukraine]. *Scientific notes. Collection of works of young scientists and postgraduates*, 15, 10-15. [in Ukrainian].

11. Novikova, L. (2018). *Istoriia etnichnykh (natsionalnykh) menshyn v Ukraini: kurs lektsii z vybirkovoho kursu dlia studentiv osvitnoho rivnia «bakalavr» fakultetu istorii ta filosofii* [*History of ethnic (national) minorities in Ukraine: a course of lectures on an elective course for students of the "bachelor" level of the Faculty of History and Philosophy*]. Odessa National University named after I. I. Mechnikov. [in Ukrainian].

12. Rafalskyi, O. O. (2000). *Natsionalni menshyny Ukrainy u XX stolitti: Istoriohrafichnyi narys* [*National Minorities of Ukraine in the 20th Century: Historiographical Essay*]. Polyus, Kyiv. [in Ukrainian].

13. Treytyak D.V. (2022). Suchasna kontseptsiya doslidzhennya povsyakdennoho zhyttya hrets′koyi etnichnoyi menshyny v Ukrayini v 20-30-ti roky KHKH stolittya. [Modern concept of research of everyday life of the Greek ethnic minority in Ukraine in the 20-30s of the 20th century]. *Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych State Pedagogical University named after I. Franko*. No. 55. Pp. 4-10.

14. Treitiak, D. V. (2024). *Povsiakdenne zhyttia hretskoi etnichnoi menshyny v Ukraini v 20-30-ti roky xx stolittia* [*Everyday life of the Greek ethnic minority in Ukraine in the 20s-30s of the 20th century*]. Diss. Doctor of Philosophy, Kyiv, M. Dragomanov Ukrainian State University. [in Ukrainian].

15. Iakubova, L. (2011). *Povsiakdenne zhyttia etnichnykh menshyn radianskoi Ukrainy u mizhvoiennu dobu* [*Everyday Life of Ethnic Minorities of Soviet Ukraine in the Interwar Period*]. Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

Стаття надійшла / Received: 14.08.2025
Схвалено / Accepted: 10.12.2025